

Уолтона по следующим критериям: особенности понимания аргументации; определение понятия ошибка; рациональность как характеристика субъектов коммуникации. В прагма-диалектике ошибка понимается как нарушение правил критической дискуссии, в концепции Вудса-Уолтона – как непродуктивное использование познавательных способностей человека. Понятие “ошибка” должно быть рассмотрено в контексте норм, правил и принципов, характерных для определенного вида диалога. Одни и те же примеры неправильных схем умозаключений могут быть классифицированы как ошибка и как аргумент.

Ключевые слова: аргументация, виды диалогов, Дж. Вудс, Д. Уолтон, критическая дискуссия, ошибка, прагма-диалектика.

* * *

УДК 141 32

Мельник В. В.

доктор філософських наук, доцент кафедри філософії,
соціально-політичних та правових наук,
ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”
(Україна, Слов'янськ), melnik-filosof@mail.ru

ЕКЗИСТЕНЦІАЛ САМОТНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ПРОЗІ АНАТОЛІЯ ФЕДЯ

Актуалізується увага на екзистенціалові самотності у філософській прозі Анатолія Федя, що визначає її сутність та культурне оточення. Розглядається самотність яка невід'ємно пов'язана зі страхом, що породжує відчуття тривоги та жаху. Завданням є естетична спадщина А. Федя, що розкриває свій зміст тільки через іншу культуру, за принципом подвійного дзеркала (інша справа, якщо людина і культура постають проти існування “центру”, як у постмодернізмі). Тому самотність людини, культури (як спосіб і мета відкриття буття) є екзистенціально необхідною ланкою та умовою в довгому ланцюгу соціокультурних взаємозбагачень, культурних дій. Споконвічний трагізм людини полягає в тому, що часто боязнь самотності одного виду штовхає на відмову від суверенності ради ілюзії єднання, але, на жаль, із такими ж порожніми, ідентичними істами, тобто у володіння “поганою самотністю”.

Ключові слова: самотність, природа, свідомість, культура, людина, соціальний простір, рефлексія, світогляд, сутність.

На сьогодні самотність виступає одним із базових людських екзистенціалів, її онтологічною основою є повне або часткове відчуження людиною власної сутності; у сучасному пострадянському соціальному просторі самотність та пов'язані із нею страхи значною мірою зумовлені розривом суспільного просторово-часового континууму внаслідок загострення міжіндивідуального та міжнародного протистояння, характерного для конкурентного суспільства. Самітність є відчуттям, яке виражає вказані процеси. Невід'ємними ознаками самотності є відчуження та відчай.

Актуальною для самої людської свідомості самотність є природна і, яке супроводжує народження та розвиток людини доти, доки не прийде смерть, яка розкриває сутнісну суперечливість, парадоксальність та багатовимірність страху як соціального феномену в його антропологічних та екзистенціальних вимірах; страх як екзистенціаль буденності, граничних ситуацій та граничного буття є важливим чинником життя соціуму.

Глибинні роздуми щодо значення самотності в суспільстві маємо у С. К'єркегора, М. Гайдеггера, Ж. Сартра, М. Бердяєва, К. Блюма, Д. Бохофнера, К. Брука, К. Бурдаха, Я. Буркхардта, М. Вовеля, А. Гагаріна, Р. Генона, А. Гуревича, М. Еліаде, О. Морозова, В. Соловйова, В. Янкелевича. К. Ясперс досліджує онтологічну самотність, яка пов'язана із переживанням власної кінцевості і лежить в основі особистісного буття людини. Особливо важливими є концептуалізація “граничної ситуації”, здійснена К. Ясперсом, та міркування М. Бердяєва про складну діалектику екзистенціалів самотності, нудьги, туги та страху в філософії А. Федя.

Сьогодні в філософській прозі А. Федя свідомість, що рефлексує, і пережила хоч би одного разу досвід буття, так чи інакше приходиться до думки про те, що повнота буття є лише різновидом небуття, що буття, як вічне вислизання, не наділене сутністю. А те, що завжди залишається, як деяке необхідне середовище свідомості, яку не можна знищити і якої не можна уникнути – це самотність свідомості, відчуження, і тривога перед нею та самим життям. За якусь хвилину подумки проскочило усе її минуле життя, через другу – виросли палади майбутнього, через третю – все щезло. Самокритично зазначила, що щира і відверта душа не здатна вивести її в люди, бо в розхристану душу плюють усі, кому не ліньки. Про це й мамка каже, що дуже я відкрита, точніше – відверта, у мене й вода у гузні не встоїть ся... (А. Федь. Оклад с. 5).

Екзистенція визначає вільне існування без мети та мотивації, що викликає не зрозумілий відчай, який виникає з страху небуття.

Як тільки свідомість відкриває своє буття настільки, наскільки вона його розуміє, вона стає безнадійно самотньою; настільки вона існує, наскільки вона є одинокою. Жива, існуюча свідомість – це завжди самотня свідомість, яка відчуває відчай та тривогу перед небуттям із-за гріховності людської природи.

Страх самотності криється в природі людини. Вона метафізично самотня і знаходиться у відчаї. У А. Федя самотність, жажлива бездомність є смислом дійсного існування людини, її істинне буття. “Сама структура людської свідомості сформована глибокою і споконвічною самотністю”. На мить зупинилася і замріяно втупила в далину очі, посміхнулася рум'яними ямочками щік уявному відставному солдатові у вилинялій гімнастерці під ремінь з бляхою. Та ще чого тільки й не нараяла собі. То вже як забуває фантазія української жінки – одним присідом може намалювати з хижі палац, з пагорба – гору. Зараз їй треба виходити з ситуації.

Згідно з міркуваннями Гуссерля, самотність є основною методичною вимогою, необхідною для здійснення трансцендентальної редукції, яка є єдиним шляхом осягнення Его в акті виведення за дужки всього чуттєво-емпіричного світу, людей і самого подолання страху прокляття та емпіричного Я. Це дозволяє виявити всередині свідомості інтерсуб'єктивність Я, здатність свідомості виконувати безкінечну множину своїх модусів, так званих трансцендентальних Інших. Це можуть бути і минулі стани Я, і спогади про них, що переживаються зараз, або ж майбутнє Я, співіснуюче як модифікація Его. А ще вона казала собі те, що повні люди за своєю природою оптимісти, бо у них багато тіла, скільки не вкусиш – всієї не з'їси. “Я вірю, що пройду крізь завірюху, вогонь і їдкий дим”.

Але і природну та соціальну самотність можна побачити в романах А. Федя. (Ніхто інший не може розділити мої почуття і думки, як Я сам, ніхто не може пережити мою єдиність за мене. Кожен мій досвід переживання тільки мій, глибоко індивідуальний процес. У цьому смислі роз'єднаність – суттєвий стан наших переживань. “Не везе мені, – думала Катря. – І сон хороший снився, і на карти випадав червовий король з казюноного дому”. Вона подумки говорила сама з собою, а степ прислухався і мовчав. А вона мережила нові й нові пла-

ни. Та як би вона в собі не переставляла меблі, в ній постійно фонтанувала жінка з усіма її забаганками.

Самітність може бути гострою чи тягучою, постійною чи короткочасною, неминучою або дуже бажаною, але завжди цілісною, абсолютною, всеосяжною і тривожною. Я не можу бути самотнім наполовину.

Людина, захоплена самотністю, втрачає сенс і цінність життя. Їй нічого не варто розірвати зв'язки з життям, якщо вона втратила зв'язок з тими іншими, хто був самим сенсом цього життя.

А Федь підкреслює відмінність між “суєтою самітності” та “істинною самітністю”. Перше епізодично переживає більшість людей, приймаючи його, як щось природне; друге – метафізична самітність, це ніщо інше, як результат усвідомлення небуття, ізоляції безнадійності та безсилля, пов'язані з розумінням того, що всі життєві зв'язки у формі міжособистісних відношень ослаблені й розірвані. Самітня свідомість сприймає себе як безпритульне і невимовно покинуте, що сумує. Метафізична самотність примушує свідомість трепетати перед Ніщо. Схоже, з чорної шинелі залізничника зланпичив невмілий кравець. Подумала, що такі одєжини носять невлаштовані та агресивні. Багато їх блукає дорогами невизначеності. “Після побаченого в Європі, – казав батько, – на Родіністало муляти життя. Ніби не ми їх, а вони нас завоювали. Вони вже поставили до ладу зруйноване, а ми... Ех!” Так і помер в госпіталі: пригнічений, знедолений, дратівливо озлоблений. Саме самітність у творі Оклад замикається у коло, лякає загрозою розірвати його інтенціональну структуру. Свідомість боїться самітності й тривожиться за це, прагнучи до спілкування з іншими “Я” саме тому, що наявність іншого є взаємною умовою існування моєї свідомості. Вилучити із структури свідомості її направленість означає виключити самосвідомість. З іншого боку, для налагодження істинної комунікації людина повинна бути самотньою, протистояти іншим і всьому світу. Тривога завжди сильна тим, що пов'язана з втратою. І чим значущішою є втрата, що загрожує, тим інтенсивнішими є тривога і страх. Самітність лякає втратою зв'язку з буттям, вона може розумітися свідомістю, як завершеність, закінченість, скінченність, приреченість на зникнення. Подолати страх самотності можливо, здійснивши прорив, який дається лише любов'ю, коли “Інший” перестає бути “Іншим”. “Не сам цей страх відгороджує її (людину) від інших людей, а навпаки, її споконвічна відгородженість від них, її нездатність полюбити їх є істинною причиною цієї фатальної від'єднаності – замкнутості”.

Проте в умовах, коли “інший” припиняє бути “іншим”, свідомість знову переживає страх утратити власне “Я”, розчинитися в “іншому”, який став “Я”. Думки Миколині пекли дошкульно. За ними і не помітив зміни погоди. Від несподіваної тиші остовпів. Таки хтось могутній і невидимий знеацька вдарив у дзвін Тиші. Миттєво вітер угамував свій шал, на землю тихо, ніби під легеньку мелодію танго додавався–досипався білий пушок. По миті–другій запанував спокій під білим наметом холодного неба. Та неочікувано, ось поруч, перед самісіньким носом, метрів зо два з боку залізничної колії впливла будка з туману і сонця зіткана, неначе з дивного марева. Як і годиться – димар. Спокійний в годину і неспокійний в негоду прапорець на конькові та

вікно і двері. Коли дув холодний вітер, прапорець намагався захиститись від холоду втечею у теплі краї, та дерев'яне держално, напружуючись з усіх сил, міцно тримало полотнище своїми зубами. Таких маленьких будок Микола й не бачив біля залізничних колій. Їх мабуть і не було, бо що ж скажуть оті наші вороги: “Велика держава і малі будки”. А тут ціле життя кипить, шутка сказати соціалізм вирує: вдень і вночі, взимку і влітку в жовтогарячих куртках маячать робітничі з різнокольоровими прапорцями – одним прапорцем може дати хід паровозу, другим – зупинити його рух.

Так страх самотності відкриває один із парадоксів існування свідомості страху прокляття, який полягає в тому, що кожен момент часу вона функціонує між двома основними полюсами: повною замкнутістю в собі та абсолютною відкритістю; між пошуками індивідуальності, унікальності. Стремління бути самим собою утверджує унікальну цілісність свідомості, проти випадкового і скороминучого, проти всезагального небуття роздробленої свідомості. Але, досягнувши цього певною мірою, свідомість раптом жахається від абсолютної самотності. І вона знову спрямовується назад, розсипаючись у відношеннях предметної реальності та переконуючи себе в тому, що існує окремо, але не самотньо.

“Самітність, яку здавна частково мені нав'язували, частково я сам шукав – але шукав хіба не за примусом? – ця самотність тепер є незаперечною і безмежною. Куди вона веде? Вона може привести до божевілля – і це, здається, найбільш вірогідно, – про це не можна більше говорити, погоня проходить через мене і розриває мене на шматки” (Хайдеггер).

В творі “Переддень доби Водоолієвої” страх не просто відкриває людину у своїй безвихідній самотності, але проясняє людину з погляду її затребуваності буттям, її здатності до запитування про смисл буття як про свій власний. Страх самотності, як знак моєї самотності, повідомляє мені, хто я такий.

У творчих діяннях самотність необхідна як етап відцентрового руху, як засіб самопізнання і духовної конденсації сил, етап постійної оцінки й переоцінки вчинків та орієнтації, безперервного ціннісного пошуку, балансування на грані, за якою відбувається “зміна долі”. Ф. Кафка у своїх безжалісних психоаналітично сповідальних щоденниках оголює дихотомію нездоланної, болісної та бажаної самотності.

Проте все–таки нездоланне стремління філософа та прозаїка А. Федя до повноцінної реалізації творчих потенцій і максимального втілення розриває лещата самотності–зла, що знаходиться в колапсі. Філософ, подвоюючи світ, говорить з ним через свої об'єктивності – твори, утілюючи в індивідуальній художній формі своє світовідчування і світорозуміння, тим самим він подвоює себе, діалогізуючи зі світом і людьми. Автор присутній в авторській мові, в образах персонажів, у відображенні художніх об'єктів, “просвічуючись” через текст, а також, коли автор відходить у тінь, мовчки споглядаючи на своїх героїв, співперебуваючи разом із ними в художній реальності, в образі автора.

Подвійність автора вміщує і позицію адресата – читача, слухача, що міститься в латентній формі у світоглядних структурах авторської свідомості, а також і позицію “зверхадресата” (М. Бахтін), будь то Істина, Бог чи інший Вищий Смысл. Тому Homo Legens, Люди-

на, яка існує та страждає, переноситься у світі, народжені життєвим досвідом та художньою фантазією автора, виявляється здатною подолати тиск психологічної самотності, знайти опору в цінностях авторської філософсько-світоглядної концепції і тим самим скинути кайдани моральної самотності. При цьому залишається необхідною самотність—блага, але в тому разі, якщо, поперше, наявні повноцінні соціальні зв'язки, можливості саморозвитку, і, по-друге, немає душевної самотності, а є внутрішня психологічна гармонія думок та почуттів. Якщо ці умови не виконуються, то ми спостерігаємо цілком зрозуміле бажання людини сховатися від так часто жорстокої, бездушно соціальної реальності в неоглядних художніх світах, практично незчисленних у довголітній історії людської цивілізації, що містить сонми художніх дослідів. Зрозуміло, сподіватися лише на мистецтво як на панацею від самотності не доводиться. І оцей незнайомий чоловік, невідомо хто він, але може бути одним із жданих, також знає, що жінка, якої “багато” завжди щедра і добра. А похитав головою, (як їй здалося, що похитав) не тому, що товста, а тому що одна, як билинка у полі і ніхто її не розуміє. А вона така нехороша, не до ладу соромницьким словом по вухах врізала. Та то пуста: Катька від почуття того, що її помітили (а як же, “це сама доля, доля сама!”) – подумки підстрибувала, ніби витрушувала з себе чи скромність, чи нахабство, а чи ще щось.

В естетичному бутті можна лише грати роль у масці двійника. Проте, тим не менше, подвоєння художника і того, хто сприймає суб'єкт, ототожнення автора з читачем, глядачем, збіг бачення реципієнта з авторським поглядом, але лише в загальному магістральному напрямку, встановлення прихованого, безсловесного діалогу між автором та адресатом дозволяють говорити про мистецтво як про унікальний спосіб боротьби із самотністю—злом (“поганою самотністю”) за допомогою самотності—блага, повноцінного подвоєння.

Отже, у культовому поклонінні, сурогатних іграх, у творчості, затиснутій у лещата відчуження, ілюзорний психологічний – а іноді й психопатологічний – двійник є в структурах свідомості деяким псевдо–Я суб'єкта і пригнічує чи витісняє його активність в область реальності зі своїми законами деформованої свідомості, що спотворюють істинні обриси соціальної дійсності. Безвихідна самотність владно оволодіває людиною з утратою надії – місточка між тьмяним, сумним теперішнім і тим майбутнім, що містить змінені умови, у які включена людина в образі внутрішнього двійника – психологічного агента. І тоді тоншають повноцінні суспільні зв'язки, меркнуть ціннісні орієнтири і внутрішній двійник–автопортрет відторгається від суб'єктивної психологічної структури, щоб стати чужою Роллю, Каноном, що прилип намертво.

Успішно протистояти багатоликій негативній самотності на думку А. Федя може тільки сукупна та індивідуальна Номо Faber, орієнтована не стільки навіть на створення продуктів діяльності – об'єктивності, здатних ставати в умовах соціального роздвоєння ворожими людині фетишами, скільки на створення міжлюдських зв'язків, спілкування, гармонійних відношень. Подібно і естетична спадщина А. Федя розкриває свій зміст тільки через іншу культуру, за принципом подвійного дзеркала (інша справа, якщо людина і культура постають проти

існування “центру”, як у постмодернізмі). Тому самотність людини, культури (як спосіб і мета відкриття буття) є екзистенційно необхідною ланкою та умовою в довгому ланцюгу соціокультурних взаємозбагачень, культурних дій. Споконвічний трагізм людини полягає в тому, що часто боязнь самотності одного виду штовхає на відмову від суверенності ради ілюзії єднання, але, на жаль, із такими ж порожніми, ідентичними істами, тобто у володіння “поганою самотністю”.

Попри те апологія самозалежного автономна ніколи не постає в історії як тотальна, всеосяжна, а ставилася саме на жорсткому тоталітарному фундаменті державно–політичних конструкцій, освячених культом псевдоколективності, єдності пасма–зв'язки. І самоініціювання життя, вчинку “із себе” не означає неодмінно й тільки “для себе”, а передбачає і можливість (і необхідність) свідомого служіння заради Іншого, загального блага.

Список використаних джерел

1. Федь А. М. Над рідною хатою гойдався шуліка: Повесть / А. М. Федь. – Слов'янськ : Видавець Моторін Б. І., 2010. – 152 с.
2. Федь А. М. Переддень доби Водоливевої / А. М. Федь. – Канів: “Склянка часу”, 2013. – 470 с.
3. Федь А. М. Реальні та метафізичні світи pana Sirogo: Філософський роман / А. М. Федь. – Слов'янськ : Видавець Моторін Б. І., 2010. – 284 с.

References

1. Fed' A. M. Nad ridnoju hatuju gojdavsja shulika: Povist' / A. M. Fed'. – Slov'jans'k : Vydavec' Motorin B. I., 2010. – 152 s.
2. Fed' A. M. Peredden' doby Vodolijevoi' / A. M. Fed'. – Kaniv : “Sklyanka chasu”, 2013. – 470 s.
3. Fed' A. M. Real'ni ta metafizychni svity pana Sirogo: Filosofs'kyj roman / A. M. Fed'. – Slov'jans'k : Vydavec' Motorin B. I., 2010. – 284 s.

Мельник В. В., доктор философских наук, доцент кафедры философии, социально–политических и правовых наук, ГВУЗ “Донецкий государственный педагогический университет” (Украина, Славянск), melnik-filosof@mail.ru

Екзистенціал одиночества в философской прозе Анатолия Федя

Актуализируется внимание на экзистенциале одиночества в философской прозе Анатолия Федя, что определяет ее сущность и культурное окружение. Рассматривается одиночество, которое неразрывно связано со страхом, что порождает чувство тревоги и ужаса. Задачей является эстетическое наследие А. Федя, раскрывающее свое содержание только через другую культуру, по принципу двойного зеркала (другое дело, если человек и культура выступают против существования “центра”, как в постмодернизме). Поэтому одиночество человека, культуры (как способ и цель открытия бытия) является экзистенциально необходимым звеном и условием в длинной цепи социокультурных взаимоотношений, культурных действий. Изначальный трагизм человека заключается в том, что часто боязнь одиночества одного вида толкает на отказ от суверенности ради иллюзии единения, но, к сожалению, с такими же полыми, идентичными существами, то есть во владение “плохого одиночества”.

Ключевые слова: одиночество, природа, сознание, культура, человек, социальное пространство, рефлексия, мировоззрение, сущность.

Melnyk V. V., Ph.D., assistant professor of philosophy, socio–political and legal sciences, SHEE “Donbass State Pedagogical University” (Ukraine, Slavyansk), melnik-filosof@mail.ru

Existential of loneliness in A. Fed's philosophical prose

Article updated note existential loneliness in A.Fed's philosophical prose that determines its nature and cultural environment. Considered loneliness which is inextricably linked with the fear that creates a sense of anxiety and dread. The aim is aesthetic heritage A.Fedya that reveals its meaning only through another culture, the principle of double mirrors (another thing if people and culture appear to exist “center”, as in postmodernism). Therefore, privacy rights, culture (as a way of life and the purpose of opening) is existential and necessary link in a long chain condition vzaymozobahachen sociocultural and cultural activities. The primordial human tragedy is often the fear of loneliness one species drives the rejection of sovereignty Council illusion of unity, but, unfortunately, with the same hollow identical beings is in possession of “bad loneliness”.

Keywords: loneliness, nature, consciousness, culture, man, sotsyalnoe space, reflection, worldview, essence.